

Бажан О. Г.

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР В ОСТАННІЙ ПЕРІОД «СТАЛІНЩИНИ» (1946-1953 рр.)

У статті розглядаються зміни у сфері культури Української РСР у повоєнний період, аналізується політика КПУ та держави щодо релігії та церкви наприкінці 1940 - початку 1950-х років.

Зменшення тиску партійно-державного керівництва на українське національно-культурне життя в роки Другої світової війни, що позначилися на патріотичних тенденціях у творчості письменників, художників, композиторів, істориків, збільшення представництва українців на всіх рівнях партійних і виконавчих структур, започаткування національних міністерств закордонних справ та оборони створювали передумови автономних настроїв в українському суспільстві, сприяли активізації суспільного розвитку в УРСР. Після перемоги над фашистською Німеччиною населення сподівалось на певні поступки з боку командно-адміністративної системи у всіх сферах економічного, політичного і культурного життя країни. Стурбоване прагненням інтелігенції до лібералізації існуючого ладу, сталінське керівництво спрямовує свої зусилля на кон-

сервацію тоталітарного режиму в СРСР. Для відновлення старих радянських порядків, збереження особистої влади Й. Сталін вдається до потужної пропагандистської обробки населення, а також застосування терору. Посилення культу Сталіна, нагнітання атмосфери нетерпимості до всього, що не вписувалось у рамки офіційної доктрини, спостерігається в кожній союзній республіці. Основний ідеологічний контрудар сталінізм спрямовує на Україну, оскільки в період гітлерівської окупації республіка найбільше зазнала впливу західного «способу життя». Початок сталінського наступу в Україні припав на липень 1946 р., коли ЦК ВКП(б) ухвалив резолюцію про серйозні недоліки і помилки українських комуністів, звинувативши їх у недостатній увазі «до підбору й ідеологічно-політичного виховання кадрів у галузі науки, літератури й мистецтва»,

де має місце «ворожа буржуазно-націоналістична ідеологія».

Здійснення ідеологічного контролю, проведення чисток у сфері культури Й. Сталін доручив найближчому соратнику, секретарю ЦК ВКП(б) Андрію Жданову. Вістря політичної кампанії було спрямоване проти тих, хто прагнув лібералізації культурної атмосфери, тяжів до пошуку нових сфер і форм самореалізації в науці і творчості, захоплювався здобутками західної культури. Водночас кампанія передбачала широку популяризацію досягнень радянської, насправді російської культури й науки як альтернативи західній.

Своєрідним сигналом до початку політико-ідеологічної реакції в сфері культури, що отримала назву «ждановщина», стало прийняття в 1946 р. сумнозвісних постанов ЦК ВКП(б) «Про журнали "Звезда" і "Ленинград"», спрямованих проти творчості А. Ахматової та М. Зощенка, «Про кінофільм "Большая жизнь"» [1]. У руслі прийнятих рішень у Москві ЦК КП(б)У ухвалив ряд постанов, які стосувалися ситуації в українській радянській літературі та мистецтві: «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури» (серпень 1946 р.), «Про журнал сатири і гумору "Перець"» (вересень 1946 р.), «Про журнал "Вітчизна"» (вересень 1946 р.), «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи до його поліпшення» (вересень 1946 р.) [2]. В цих партійних документах зводились нанівець усі попередні здобутки національної культури, а українські письменники, художники, літературознавці й історики звинувачувались у «буржуазному націоналізмі» та навмисному ігноруванні у художній творчості зображення сучасності. Всього за період з 1946 до 1951 р. було прийнято 12 постанов ідеологічного спрямування, які заклали основу для наступу на всі категорії творчої інтелігенції [3]. Практичне виконання партійних рішень забезпечувалося шляхом політичної цензури, обвинувачувальних вироків у доповідях на нарадах представників творчої інтелігенції, викривальних рецензій у пресі.

Реалізуючи новий курс партії в галузі культури, ідеологічного контролю зазнали майже всі часописи, культурно-освітні установи, творчі спілки. Під гаслом боротьби за «викорінення всіх решток буржуазно-націоналістичної ідеології» у серпні 1946 р. на сторінках преси розпочалися цькування творчого доробку прозаїків А. Головка, О. Копиленка, О. Вишні, М. Стельмаха, Ю. Яновського, поетів М. Рильського, А. Малишка, С. Олійника. З позицій класовості та пар-

тійності на зборах художників Києва у жовтні 1946 р. були піддані жорсткій критиці визначні майстри пензля М. Глушенко та М. Дергус.

Нарощування ідеологічного терору, загострення морально-політичної ситуації в республіці відбувається в період «правління» Л. Кагановича, який був призначений Й. Сталіним на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У і обіймав її з березня по грудень 1947 року. В боротьбі з націоналістичними ухилами Л. Каганович використовував досвід, набутий ще в 1920-ті роки, коли він уперше очолював республіканську партійну організацію. Відтоді нормою стосунків влади з інтелігенцією стали прямі погрози, залякування, ізоляція українських літераторів і митців від звичного для них національно-культурного середовища, адміністративне переведення їх до Москви, Ленінграда, інших міст Радянського Союзу.

Нова хвиля ідеологічної атаки сталінізму на українство була інспірована Л. Кагановичем вже навесні 1947 року. У травні 1947 р. ним був підготовлений проект постанови ЦК КП(б)У «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології». Партійні резолюції дали поштовх не лише кампанії «критики» і «самокритики» в пресі, а й потягли за собою адміністративно-каральні заходи. За вісім місяців 1947 р. в республіці змінилося майже 38 % секретарів райкомів партії, 64 % голів виконкомів, дві третини директорів МТС, притягнуто до кримінальної відповідальності понад 300 голів колгоспів [4].

Улітку 1947 р. злива нищівної критики переноситься на українських істориків С. Білоусова, К. Гуслистого, М. Петровського, М. Супруненка та ін. Серед принципових зауважень, висловлених у постанові ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» від 29 серпня 1947 р. домінували звинувачення у висвітленні історії України ізольовано від історії інших народів СРСР, відході від принципу партійності, дотриманні концепцій В. Антоновича та М. Грушевського.

Під пильним наглядом Л. Кагановича відбувся в 1947 р. вересневий пленум правління Спілки письменників України, основним мотивом якого була нищівна критика «буржуазних перекручень у творах окремих письменників». Відверте публічне цькування та ганьбу зазнали М. Рильський (за твори «Мандрівка в молодість», «Київські октави»), Ю. Яновський (роман «Жива вода»), І. Сенченко (повість «Його покоління»), О. Довженко (кіносценарій «Україна в огні») [5].

Кампанія боротьби з українським націоналізмом, що через Л. Кагановича набула гіперболі-

зованих масштабів, загрожувала «перемолоти» не тільки письменницький склад республіки, а й заподіяти непоправні шкоди всьому українському народові. Сталін нарешті зрозумів, що найближчий соратник спровокував глибокий конфлікт із громадськістю республіки. З метою стабілізації політичної ситуації Л. Кагановича було відкликано з України. Виправити становище в УРСР знову було доручено М. Хрущову, який з 1938 р. по березень 1947 року очолював республіканську партійну організацію. Завдяки рішучим діям нового керівника республіки кампанію шельмування і переслідування української інтелігенції вдалося на деякий час вгамувати. Натомість з кінця 1948 р. в Україні розгортається кампанія боротьби з «низькопоклонством перед Заходом», а згодом з «космополітизмом». На думку верховодів Кремля, заплановані акції повинні були посилити культурну ізоляцію країни, розколоти інтелігенцію, протиставити її іншим соціальним групам суспільства, розпалити шовіністичні та антисемітські настрої, активізувати процеси русифікації.

Горезвісна кампанія боротьби з космополітизмом призвела до нападів на діячів єврейської культури, яких звинувачували у пропаганді національного нігілізму і низькопоклонстві перед Заходом. Була навіть сфабрикована «Змова єврейської інтелігенції, за якою планувалося за допомогою «міжнародного єврейства» заволодіти Кримом і відокремитися від Радянського Союзу. Протягом 1948-1952 рр. у зв'язку зі «Справою Єврейського антифашистського комітету», оголошеного сталінським режимом головним центром «єврейського націоналізму», було репресовано 19 єврейських письменників України [6]. Особливо посилювалась антисемітська політика в УРСР після того, як влада в республіці в грудні 1949 р. перейшла до першого секретаря ЦК КП(б)У Леоніда Мельникова. Культивуючи в українському суспільстві антиєврейський психоз, він розпочав нову ідеологічну атаку на євреїв, які таврувалися республіканською пресою не тільки як «безродні космополіти», «єврейські буржуазні націоналісти», а ще як спекулянти і махінатори в економічній сфері. Масового характеру на початку 1950-х років набуло вигнання євреїв з центральних культурно-ідеологічних установ, редакцій газет, журналів, академічних інститутів, театрів.

Окрім планомірної і систематичної боротьби з космополітизмом наприкінці 1940 - початку 1950-х років, сталінський режим продовжував практикувати періодичні викривальні кампанії проти творчої інтелігенції України. Поштовхом до

чергового цькування української інтелігенції стала редакційна стаття газети «Правда» від 2 липня 1951 р. «Проти ідеологічних перекручень в літературі». У поле зору московського критика потрапив «ідейно порочний» вірш В. Сосюри «Любіть Україну» та лібрето до опери «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, в якому недостатньо розкривалася «прогресивна» роль російського царя. Реакція республіканського партійного керівництва на публікацію в центральній пресі була миттєвою. У цей час були розкритиковані члени спілки письменників України М. Рильський, І. Вільде, П. Воронько, Ю. Яновський, А. Малишко, композитори Г. Верьовка, Б. Лятошинський, П. Майборода [7].

Перманентні сталінські ідеологічні кампанії 1940-1950 рр., що супроводжувались навішуванням націоналістичних ярликів, боротьбою з національними культурами, процесом русифікації в гуманітарній сфері, не могли зупинити духовний розвиток українського народу. Протягом першої половини 1950-х років було зведено 1300 нових шкіл на 400 тисяч учнівських місць. У 1953 р. у республіці здійснено перехід до обов'язкової семирічної освіти. Попри надмірну заідеологізованість, українська література поповнилась збіркою поезій М. Рильського «Троянди і виноград», циклом романів «Велика рідня», «Кров людська - не водиця», «Хліб і сіль» М. Стельмаха. У 1950 р. на екрани вийшов фільм - шедевр відомого українського кінорежисера І. Савченка «Тарас Шевченко».

Позитивних результатів було досягнуто й українськими вченими. Долаючи всі труднощі повоєнного періоду, в республіці в 1946 р. було запущено перший в СРСР атомний реактор. Під керівництвом С. Лебедева в Інституті електротехніки в 1948-1950 рр. було виготовлено першу в Європі електронну цифрову обчислювальну машину. В 1949 р. в Інституті фізичної хімії ім. Л. Писаржевського вперше одержано важкий азот. Успішно провадилися дослідження в галузі сільськогосподарських, біологічних та медичних наук. Проте значної шкоди розвитку біологічних наук завдала «лисенківщина». Агробіолог Трохим Лисенко, якого особисто підтримував Сталін, оголосив ген міфічною частинкою. Після серпневої (1948 р.) сесії Всесоюзної академії сільськогосподарських наук почались «чистки» серед біологів, які в проблемах генетики стояли на наукових позиціях. Жертвами «лисенківщини» стали академік УРСР М. Гришко, завідувач кафедри дарвінізму Київського університету, професор С. Гершензон. У Харкові були звільнені з роботи завідувач кафедри генетики

і дарвінізму місцевого університету професор І. Поляков і професор сільськогосподарського інституту С. Делоне. Розгром генетики спричинив тривале відставання радянської науки у цій галузі [8].

Згубні наслідки сталінської ідеологічної доктрини у перші повоєнні роки позначились і на державно-церковних відносинах. Партійно-радянське керівництво країни дуже непокоїли високий рівень релігійності населення, збільшення кількості віруючих, відновлення церков на окупованих східних теренах України під час Другої світової війни. За даними Ради у справах православної церкви при Раднаркомі СРСР, на липень 1945 р. в країні налічувалось 10 243 церкви та молитовні будинки, з них 6072 функціонувало в Україні (для порівняння в РРФСР діяло 2297, в Білорусії - 633, Молдові - 615, Прибалтиці - 343, інших республіках СРСР - 83 діючі православні храми). Зокрема, в період фашистської окупації відбулося масове відкриття церков у Вінницькій (822), Київській (604), Рівненській (438), Чернігівській (410), Полтавській (347) областях [9]. На 1 січня 1950 р. їх число зросло до 9086, за рахунок «возз'єднання» УГКЦ з РПЦ, оскільки впродовж 1944-1947 рр. з дозволу влади було відкрито лише 48 нових церков [10]. За таких обставин спонтанно сформована мережа православних інституцій в Україні була негайно піддана «критичному перегляду» з боку республіканських партійних органів. Уже травневий (1946 р.) пленум ЦК КП(б) вимагав від партійних організацій республіки поліпшити зміст природничо-наукової пропаганди, сприяти «боротьбі проти залишків темряви, забобонів, безкультурності та неучтва» [11]. Згодом наступ на церкву з ділянки ідейних дискусій перемістився в площину систематичних переслідувань священнослужителів і віруючих: зменшувалась кількість релігійних громад, закривалися храми. Про шляхи реалізації «нового курсу» стосовно релігії йшлося на нараді уповноважених Ради у справах РПЦ у Києві в грудні 1948 р. У прийнятих на нараді планах заходів органів державного контролю за релігією і церквою в Україні передбачалось прискорене звільнення церковними громадами всіх громадських приміщень, зайнятих під молитовні будинки в період війни, вивчення складу духовенства, особливо з числа висвячених у часи фашистської окупації. В ході здійснення даної акції упродовж 1948-1950 рр. у східних областях України було закрито понад 500 церков нібито за «порушення релігійного законодавства» і через «байдужість населення до релігії». Водночас Рада Міністрів СРСР вжила

більш жорсткі заходи щодо обмеження діяльності православної церкви. Згідно з прийнятими інструкціями підлягали зняттю з реєстрації церкви, в яких через відсутність священника служби не провадились протягом 6-12 місяців; духовенству категорично заборонялося виконувати богослужіння поза межами храмів, провадити хресні ходи крім пасхальних та ін.

Однією з перешкод на шляху радянзації західноукраїнських земель партійно-державне керівництво вважало існування Української греко-католицької церкви (УГКЦ), яка з часів Берестейської унії 1596 р. залишалась носієм української національної ідеї, могутнім фактором впливу на самосвідомість населення західних теренів України, помітним явищем не лише в релігійному, а й суспільно-політичному житті регіону. В свою чергу комуністичні зверхники Москви та Києва вважали УГКЦ колаборантом, аргументуючи тим, що всі 32 делегатури дистрикту «Галичина» очолювали уніатські священники, що Церква брала участь у формуванні української дивізії «Галичина» в складі вермахту, мала тісні контакти з німецькою окупаційною адміністрацією, активно і послідовно підтримувала Організацію українських націоналістів, Українську повстанську армію [12]. Відкидаючи звинувачення у неіснуючих гріхах колаборації і прагнучи зберегти свою церкву, у складі якої функціонувало понад 3 тис. парафій, близько 4,5 тис. храмів, майже 4,3 млн. вірних, керівництво УГКЦ постійно шукало контактів з вищими органами політичної влади та державного управління СРСР. У жовтні 1944 р. митрополит Андрей Шептицький надіслав листа до Ради у справах релігії при уряді СРСР, в якому висловив готовність співпрацювати з радянською владою. Але порозумітися главі УГКЦ з кураторами церкви так і не вдалося. Невдовзі, 1 листопада 1944 р., митрополит помер. Його похорон перетворився на демонстрацію величчя УГКЦ, духовної та етнічної консолідації населення Західної України. Наступником владики став Йосип Сліпий. У своєму зверненні «До духовенства і віруючих» він закликав УПА до припинення збройної боротьби. Вже в грудні 1944 р. митрополит Йосип Сліпий відрядив до Москви повноважну делегацію, якій доручив запевнити Раду у справах релігій при РНК СРСР у тому, що УГКЦ завжди стоятиме на позиціях дотримання радянських законів, сприятиме миру і злагоді в державі [13]. Після консультацій з В. Молотовим і М. Хрущовим, головою Ради у справах релігії при уряді СРСР І. Полянським делегати отримали від радянського уряду запевнення, що УГКЦ не матиме пере-

шкод у своїй діяльності. Очевидно Й. Сталін та його найближче оточення у зв'язку з війною не хотіли вступати у відкритий конфлікт з УГКЦ, сподіваючись ретельно підготувати план повної її ліквідації.

Сценарій розчинення УГКЦ в структурі РГЩ шляхом так званого «возз'єднання» почав втілюватися в життя у квітні 1945 р., коли республіканські газети, журнали, радіо розпочали кампанію дискредитації церкви, звинувачуючи її в підпорядкованості «профашистському» Ватиканові, в ідейній та моральній підтримці «буржуазно-націоналістичного підпілля».

Слідом за шквалом викривальних статей та промов, 11 квітня 1945 р. у Львові, Станіславі (тепер Івано-Франківськ) й Тернополі розпочались арешти єпископів та духовенства, що не захотіли здійснити «добровільний перехід» у лоно Російської православної церкви. За ґратами опинилися усі ієрархи УГКЦ на чолі з митрополитом Й. Сліпим.

Прагнення надати форсованому опрацюванню краю законності спонукало сталінський режим 28 травня 1945 р. у Львові утворити Центральну ініціативну групу з возз'єднання греко-католицької церкви з православною. До неї увійшли стероризовані владою священники УГКЦ Г. Костельник, А. Пельвецький, М. Мельник, які в листі до Раднаркому УРСР висловили бажання здійснити розрив унії з Римом та приєднатися до РПЦ.

8-10 березня 1946 р. ініціативна група на чолі з Г. Костельником у храмі святого Юра у Львові скликала Собор, на якому 216 делегатів та 19 мирян ухвалили постанову про саморозпуск УГКЦ.

Результатом насильницького витіснення УГКЦ із західноукраїнських земель стало закриття чи перейменування на православні 3040 греко-католицьких парафій, 2959 храмів, 48 монастирів, ліквідація Богословської греко-католицької академії, двох семінарій, 9900 нижчих та 380 середніх католицьких шкіл. Упродовж 1946-1950 рр. було репресовано 344 священнослужителі, з яких повернулись з таборів на грудень 1956 р. 267 чоловік [14]. Майже 20 років перебував у радянських концтаборах митрополит Й. Сліпий, який вийшов на волю 26 січня 1963 р. завдяки клопотанню Ватикану перед урядом СРСР, після чого виїхав до Риму.

Переслідувана, поставлена поза законом та загнана у підпілля Українська греко-католицька церква стала найбільшою забороненою конфесією в СРСР.

Досвід нищення УГКЦ на західноукраїнських

теренах поширився і на Закарпаття. Навернення греко-католиків Закарпаття в православ'я за сприяння Ради у справах релігій при уряді СРСР тривало впродовж 1947-1949 рр. Щоб забезпечити «масовий відхід» католиків східного обряду від Ужгородської унії 1646 р. партійні органи та підпорядковані їм силові структури не гребували навіть політичними вбивствами. 27 жовтня 1947 р. на єпископа Мукачівської єпархії Теодора Ромжу, який чинив активний опір приєднанню греко-католиків до православ'я, було влаштовано замах (невипадкова дорожня аварія), після чого потерпілого було отруєно в лікарні. Наступні кроки влади і органів МДБ спрямовувалися на закриття греко-католицьких церков у Мукачівській єпархії і арешти 50 «неблагонадійних» священників. «Календарний план проведення заходів з ліквідації греко-католицької церкви у Закарпатській області УРСР», передбачений Радою у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР на період з квітня по червень 1948 р., завершився лише 29 червня 1949 р., коли 35 «слухняних» закарпатських греко-католицьких священників проголосили ліквідацію Ужгородської унії 1646 р. та висловили бажання возз'єднатися з Російською православною церквою [15].

Водночас акції розгрому УГКЦ було перенесено за межі України до Румунії та Чехословаччини.

У розряд ворожих до радянської влади потрапила і відроджена під час Другої світової війни Українська автокефальна православна церква. Єпископат і значна частина рядового духовенства УАПЦ, за винятком митрополита Феофіла Будовського, який не покаявшись помер у тюремній лікарні, змушена була виїхати за кордон. Іншій частині духовенства, що не полишила Батьківщину, було запропоновано пройти так звану процедуру «очищення» від автокефалізму, привселюдно осудити послідовників митрополита Полікарпа (Сікорського) і «возз'єднатися» з російським православ'ям. «Невозз'єднаних» священників відправляли у тривалі заслання або їхньою долею ставала нелегальна душпастирська діяльність.

Усупереч духовним запитам віруючих під різними приводами поступово зменшували римо-католицькі громади. Однак це не призвело до повного занепаду римо-католицької церкви в Україні. В 1950-х роках, після Львівського (1946 р.) та Ужгородського (1948 р.) соборів, у костьоби прийшло чимало католиків східного обряду. Високу активність виявляли католицькі священники. Попри нечисленність, вони встигали проводити служби у кількох приходах, не полишали зв'язків зі Святим престолом у Римі.

Кампанія боротьби з «космополітами», що мала яскраво виражену антисемітську спрямованість, призвела до закриття синагог, звуження практичної діяльності юдейських релігійних громад в Україні.

У повоєнний період влада всіляко намагалася підпорядкувати собі духовний центр баптистів, використати його в конкретних політичних цілях. Ще в 1944 р. під тиском вищого політичного керівництва та Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР пройшло об'єднання двох великих релігійних течій і створено «Союз євангельських християн-баптистів». Штучність такого об'єднання цілком усвідомлювали й функціонери Ради у справах релігійних культів, які інформували керівництво про те, що більшість віруючих баптистів та євангельських християн погоджувались на утворення «Союзу» з великим небажанням. У 1945 р. було здійснено чергову політичну акцію: приєднання значної частини п'ятдесятників до Союзу євангельських християн-баптистів (ЄХБ). Це викликало широке не-

вдоволення віруючих. Однак вердикт радянських владних структур не залишав шляхів до відступу. Грубе втручання державних органів у справи церкви призвело до першого серйозного розколу в ЄХБ. Група баптистів, що виступила проти політичних експериментів, вийшла з ЄХБ і утворила нелегальну релігійну баптистську організацію під назвою «чисті баптисти». Проти об'єднання виступала також значна частина п'ятдесятників, які продовжували дотримуватись власної догматики, не визнавали радянського законодавства про культу і відмовлялися від служби в армії.

Таким чином, досвід державної політики у сфері релігійного життя впродовж першого повоєнного десятиліття свідчив, що певна лібералізація взаємин з Російською православною церквою, іншими «лояльними» об'єднаннями поєднувалась з активним нищенням українських національних церков і тих релігійних угруповань, що не хотіли співпрацювати з режимом.

1. Політичний терор і тероризм в Україні.- К., 2002.- С. 707-708.
2. Там само.- С. 709.
3. Політична історія України. ХХ століття: У 6 т.- К., 2003.- Т. 6.- С. 33.
4. Політичний терор і тероризм в Україні.- С. 709.
5. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.).- К., 1999.- С. 56-57.
6. Пристайко В., Пищенников О., Шаповал Ю. Справа Єврейського антифашистського комітету // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.- 1998.- № 3/4.- С. 6-20.
7. Див.: 3 облоги ночі. Збірник Невільничої поезії України, 30-80 рр. / Упоряд. М. О. Самійленко.- К., 1992.- 493 с.
8. Політичний терор і тероризм в Україні.- С. 740-741.
9. Державний архів Російської Федерації. - Ф. 6991.- Оп. 1.- Спр. 30. - Арк. 73-73 зв.

10. Войналович В. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга половина 40-х - 50-ті роки ХХ ст.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД - КГБ.-1997.- № 1.- С. 211.
11. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України.- Полтава, 1997.-С. 237.
12. Марчук В. Українська греко-католицька церква у 1941—1944 рр. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник статей.- К., 2000.- Вип. 11.- С. 416.
13. Науковий архів міжнародної просвітницької організації «Меморіал».- Ф. 103, папка «Релігія».- Спр. 6.- Арк. 58.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України.- Ф. 1. - Оп. 24.- Спр. 4263.- Арк. 204.
15. Волошин Ю. Ліквідація Ужгородської унії (1948) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД - КГБ.-1999.- № 1.- С.406-418.

O. Bazhan

**PECULIARITIES OF THE NATIONAL-CULTURAL LIFE
IN THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC DURING THE FINAL
PERIOD OF «STALINSCHYNA»
(1946-1953)**

The article examines the changes in the sphere of culture of Ukraine in the postwar period. The policy of the Communist Party of Ukraine and the state towards the religion and Church during the late 1940s - early 1950s is analyzed.